

ТЕАТАРСКАТА ДЕЈНОСТ НА СОКОЛСКИТЕ ДРУШТВА ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Историјата на дилетантските театри на Соколските друштва во периодот меѓу двете светски војни, е значајна и интересна епизода од историјата на театарската култура на просторите на денешна Република Македонија. Тие во одредени периоди биле и единствените театри и на поедини актери и режисери им биле првиот ангажман каде ја започнале својата кариера.

Соколските друштва во тоа време биле најбројните и масовно најприфатените од населението затоа што покрај телесното воспитание, вложувале и голем труд за негување на театарските и музичките традиции кај децата и младите но и кај широките народни маси. Изградбата на Соколски домови, во нашиот народ познати како Соколани, биле вистински домови на културата каде за граѓанството биле организирани Свечени академии по повод државни празници и важни историски настани, разни музички настапи на хорови, оркестри, балет, театарски претстави а за најмладите членови и куклен театар. Сите овие настани за кои само мал број знае дека постоеле, дури и многу малку може да се најдат зачувани фотографии и друг историски материјал, благодарение на соколскиот печат од тоа време: „Соколски Гласник“, „Око Соколово“, „Соко“, „Сокол“, „Соколска просвета“ и разни извештаи за соколските активности, нотирани се изведбите на театарски претстави, музички настапи, разни Соколски Слетови кои се сметале за голем настан и за учесниците и за државата.

Тие написи денес се драгоцено сведоштво за нешто што веќе одамна би било заборавено. Така во весникот „Око Соколово“, авторот на текстот д-р Сава К. Поповиќ ја истакнал важноста на Соколскиот аматерски театар: "Ние денес во Југославија, имаме многу мал број на театри поради што се наметнува потреба од основање на повеќе дилетантски трупи. Во секој Срез¹ треба да има едно театарско друштво, кое од време на време ќе подготвува претстави по дела од домашни писатели. Треба да се

¹ Срезот е административно-територијална единица поголема од општина, а помала од округ. Срезот се сотоел од повеќе градски или селски општини. Срезовите се укинати 1965 година и денес повеќе како такви не постојат.

направи за театарските здруженија да бидат заинтересирани младите луѓе од тој град и да им се покаже на родителите дека целта на здружението е ширење на литерарно образование меѓу младите луѓе, а не залудно губење на време, како што досега за жал, во нашата земја се мислеше“.²

Една од претставите на дилетантскиот театар на Соколската жупа

Многу од Соколските дилетантски театри во Кралството Југославија своите претстави ги организирале заедно со театрите или во нивните претстави учествувале актери од театарот, така било и во Македонија. Театарските отсеци своите претстави ги давале во рамките на Соколските прослави или во време на одбележување на значајни датуми од историјата како на пример одбележувањето на Косовската битка и сл.

Соколскиот систем на воспитание како Народна школа, со широка просветна дејност за создавање на физичко, морално и духовна богата личност, сосем сигурно оставил длабока трага во спортската и културната историја на сите словенски народи од втората половина на XIX и почетокот на XX век.

² Др. Сава К. Поповић, „Дилетантска позоришта и нивова улога у народном просвећивању“, стр. 37, „Службени део“, стр. 41, „Око соколово“, Београд, 1 јануар 1937, бр. 2.

Соколскиот систем на гимнастика како прв словенски систем на физичко воспитание тргнал од Чешка 1862. Неговиот основач Мирослав Тирш, човек со неверојатна енергија и морални квалитети, имал за цел преку телесно воспитување да се развиваат најдобрите особини и такмичарскиот дух кај младата популација. Примерот на Тирш за физичко, морално и духовно воспитание бил широко прифатен во Словачка, Полска, Русија а подоцна и во Србија а од таму и во Македонија. Според учењето на Мирослав Тирш, овој систем бил предвиден за сите слоеви во општеството за целиот народ а не само за поедини општествени групи и слоеви.

Соколските друштва како форма за телесно и музичко воспитание започнале да никнуваат и во Македонија веднаш по Младотурската револуција 1908 година, најнапред во Куманово а потоа и во Скопје како Соколско друштво Матица - Скопје . Потоа во периодот 1910-1913 вакви соколски друштва биле формирани во Тетово и Крива Паланка (1912) и Штип и Битола (1913) под името „Душан силни“ .

Постојат усни сведочиња од стари Штипјани³ кои денес повеќе не се живи, дека во рамките на соколското друштво „Душан Силни“ од Штип, 1914 година во дворот на училиштето во стариот дел на Штип познат како Ново Село, учениците на штипската прогимназија извеле една од оперетите на Карел Мор⁴ кој во тоа време бил ангажиран за професор по музика во гимназијата. Од тоа време датираат информациите за соколски хор и оркестар со жичени инструменти.

Работата на Соколските друштва во време на Големата војна на овие простори била прекината се до нејзиниот крај.

Веднаш по војната, 1918/1919 година, старите соколски друштва во Македонија отпочнале со работа но се формирале и нови кои работеле со голем интензитет. Така 1921 година било формирано Соколско друштво во Велес . 1922 во Кичево а 1924 година во Прилеп и во Скопје покрај постоечкото друштво Скопје–Матица било

³Ванчо Зрнцев роден 1900 во штипско Ново Село лично присуствувал на чинот на изведбата на операта. Донче Наков роден 1903 г. во штипско Ново Село лично присуствувал на чинот на изведбата.

⁴ Карел Мор е роден 1873 година во чешкиот град Белохрад, композитор на две опери и неколку оперети,а некое време бил и диригент на прашката филхармонија, имал и своја оперска дружина, во Штип дошол со намера да го изучува јужнословенскиот мелос. Веднаш бил назначен за наставник по музика и пеење во штипската прогимназија, отворена на 29 октомври 1913 година. Тој во Штип основал ученички хор, формирал аматерска театарска група и наоѓајќи меѓу градските младинци музички таленти, му предложил на директорот Лазар Трипковиќ и професорот Драган Илиќ да се изведе една од неговите оперети. Овој предлог бил одобрен и од инспекторот Алекса Станојевиќ.

формирано уште едно друштво под име Соколско друштво Скопје I. Покровител на сите овие друштва била Соколската жупа Скопје.

Уште од самото формирање на првото соколско друштво се поставувало прашањето за простор во кој би се одржувале вежбите, состаноците и останатите активности на членството. На почетокот, особено во ладните денови Соколите се состанувале во школските простории, кои привремено им биле дадени на користење. Со зголемувањето на членството и соколските друштва се јавила потреба од посебни домови кои би биле наменети исклучиво на потребите за соколските активности. Соколаните биле градени во многу места каде постоеле соколски друштва и во зависност од материјалните средства и потреби, зависела нивната големина и архитектурна форма. Покрај тоа што се водело сметка за функционалните потреби, особено се обрнувало внимание на естетскиот облик на градбата.

Еден од најзначајните градители на Соколски домови во Кралството СХС/Југославија, претставник на романтичарскиот смер во српската архитектура меѓу двете светски војни, бил Момир Коруновиќ. Тој бил надзорен архитект на сите соколски домови во тогашна Југославија и претседател на градежно-уметничкото оддел на Сојузот на Соколите на Кралството Југославија. Неговите градби излегуваат од времето во кое се

Разгледница од Соколскиот дом на Матицата 1927

создавани, време кое во тој период било свртено кон Европа и светската архитектура. Тој лично бил определен за Византиското градителско наследство. Секогаш давал

приоритет на надворешниот изглед на градбата нагласувајќи ја декоративната орнаментика. Со сопствени средства и извесна помош од државата биле изградени соколски домови: два во Скопје, Куманово, Прилеп, Гостивар, Кочани, Кичево, Радовиш, Кратово, Берово, Битола, Дебар, Штип, Миравци, Негорци, Смоквица, Пирава, Ростуша, а во Велес и Струмица биле приспособени стари згради. До 1940 година во Македонија биле изградени 34 соколски дома. Сите свечени академии на соколските друштва, организирани со повод, завршувале со театарска престава.

Под покровителство на Принцот Томислав а за потребите на скопското соколско друштво-Матица бил изграден Соколски Дом кој на свечен начин бил даден во употреба 1927 година. Според текстот објавен во Споменицата за 30 години постоење на друштвото 1939 година Соколаната била организирана и целосно опремена за работа на повеќе отсеци. Во неа постоела соколска библиотека, драмски отсек, куклен театар, отсек за музика, за трезвеност, стрелаштво и коњички отсек.⁵

Според податоците на Сојузот на Соколите на Кралството Југославија во Извештајот за работа на управата за 1938 година Сојузот имал 197 театарски отсеци со 1.969 членови и таа година биле прикажани 1.240 театарски претстави.

Балерините на еден од театарските отсеци на соколските друштва

⁵ Соколско друштво Скопје-Матица, „Споменица о прослави 30годишњице и извештај о раду у 1939 год. ”, Скопје, 1940, стр. 6-30.

Соколската жупа „Краљевиќ Марко“ била основана 1923 година на чело со старешината Тоша Живковиќ. Истата била поделена на окрузи. Во 1923 год. Организацијата имала 6 друштва со 1514 членови која во 1929 година има 13 друштва со 2285 члена, во 1935 има 40 друштва, 90 чети со 7797 члена, а 1939 година 32 друштва со 108 соколски чети и 13 198 члена.

Соколската жупа Скопје редовно го издавала весникот „Соколски гласник“, печатела книги, брошури и прирачници за пропагирање на соколството. Подоцна, Соколската жупа Скопје прераснала во центар на соколството на „Јужна Србија“ каде спаѓале Македонија и Косово и Метохија.

Соколаната на соколското друштво Скопје I од 1931 година

Соколското друштво Скопје I, чии основач и раководител бил Алојз-Лојзе Соколовски, на Свечен начин го дало во употреба новоподигнатиот Соколски дом во Скопје на 20. декември 1931. во присуство на банот Жика Лазић, со началниците.⁶

Организацијата на слетовите, каде посебно внимание се насочувало кон естетскиот момент на вежбите, биле вистинско доживување со широки цивилизациски видови. Поради масовниот карактер на Соколските друштва тие учествувале во сите прослави на големи државни празници преку свечени академии, комеморативни седници, концерти и театарски престапи.⁷

⁶ И.Р. „Освећење и отворење соколског дома друштва Скопје I“, „Соколски Гласник“, Љубљана, 8. јануара 1932, бр. 2, стр. 6;

⁷ Душан Цветковић, „Соколи и соколски слетови“, Београд, 2007, стр. 57.

По повод прославата на 25 годишнината на ослободувањето на Стара Србија 1937 година, под покровителство на Кнез Павле бил организиран V покраински слет во Скопје во кој учествувале соколи од цела Кралска Југославија. Претседател на

слетскиот одбор и старешина на Соколската жупа бил Велимир Поповиќ.⁸

На слетот во Скопје биле прикажани две слетски сцени: ден пред Видовден била изведена претставата

„Крунисувањето на Душан“ а на Видовден „Ослободувањето на Стара Србија 1912“.

Во инсценација на режисерот од Народниот театар Петар Матиќ бил прикажан Душановиот град и Црквата Св. Богородица, Душановото доаѓање и благословот на Патријархот кој го крунисал. Улогата на Душан ја играл актерот Синиша Раваси. Самиот чин на крунисувањето бил извршен со придружба на фанфарите.

Сцена од крунисувањето

Хоровите од Скопје наизменично го придружувале со музика текот на крунисувањето.⁹

Вечерта во Народниот театар се одржала свечена академија на која на крајот, членовите на рускиот отсек на друштвото Скопје – Матица ја извеле апотеозата „Сесловенство“. За овие последните две претстави не постојат податоци кој ги режирал и кои се толкувачите на улогите. Исто така, барем за сега, освен за Штип не се пронајдени релевантни докази за точните наслови на изведените театарски претстави.

⁸ в. „Соколски Гласник“, Београд, 3 јули 1937, бр. 21, стр. 1, 8, 9.

⁹ „Крунисување Душаново“, „Соколска просвета“, Београд, Мај 1938, бр. 5, стр. 159;

B.S. „Vidovdanskim sletom u Skoplju jugoslovensko Sokolstvo dostojno je proslavilo 25-godišnjicu oslobođenja naših južnih krajeva“, „Sokolski Glasnik“, Beograd, 3 juli 1937, br. 21, str. 3, 7.

Во Штип, до доаѓањето на Во печатот се именувани само како претстави од домашни автори или се пренесува дека е одиграна претстава со хумористична содржина без да се прецизира нејзиното име. Душан Будимировиќ, основач на аматерскиот театар, таа улога ја имал професорот по фискултура во штипската гимназија, Алојз -Лојзе Соколовски кој раководел со штипското соколско друштво сместено во зградата на штипското Шпитале. Тој целосно одговорил на задачите на соколската идеологија па освен телесните вежби формирал музички и театарски оддел кој многу успешно работеле. На чело со него и други колеги од гимназијата бил повикан проф.од гимназијата во Гевгелија, Сергеј Михајлов, да гостува во Штип со неговата детска

оперета „Печурки“.

Учениците од гимназијата во своите сеќавања ги именуваат изведените претстави кои до доаѓањето на Душан Будимировиќ биле единствениот штипски театар. Во тој период биле изведени претставите : „Гидо“, „Зона Замфирова“, „Женидба“, „Покондирена Тиква“, „Честитам“, „Лажа и паралажа“ и „Белград некогаш и сега“.

Веднаш по Втората светска војна, кога соколскиот систем бил забранет за практикување од новите власти, голем дел од Соколаните обично биле пренаменети во театри каде на некој начин била продолжена една од традициите на предвоеното соколство кои се одржувале во просториите на Соколските домови.